

Hatalı Çevirilerin Öğrettikleri!

Yılmaz Özbek, Erzurum

Şimdi burada yaşadığım bir deneyimden yola çıkarak bir çeviri sorunsalını tartışmak istiyorum; daha doğrusu uzmanlık dilinin (Fachsprache) (bkz. Özbek 1988) göz ardı edilmesinin ve özgün metnin ruhunu anlamadan çeviri yapmaya girişmenin çevirmenin başına ne türlü kazalar getirdiğini sorgulamak amacım.

Postmodernizm ve Alımlama Estetiği (Özbek 2005) adlı kitabın hazırlığı aşamasında bu çalışmaya uygun düşecek öyküler seçiyordum. Son yıllarda kendisinden sıkça söz ettiren postmodern yazarlar arasında görülen Patrick Süskind'in *Der Zwang zur Tiefe* öyküsünü de kitaba almak ve yorumlamak istiyordum. Okura kolaylık olsun diye incelediğim öykülerin Türkçesine de kitapta yer veriyordum. İncelemeye karar verdiğim öykünün Türkçesi varsa onu alıyordum, yoksa öyküleri kendim çeviriyordum. *Der Zwang zur Tiefe* öyküsünün Türkçesi vardı.

Çeviriyi gördükten sonra onu kitabıma almaktansa, onu kendim çevirmeyi daha uygun buldum. Onlarca çeviri kitabı olan, çeşitli yayınevlerinde yayın yönetmenliği yapmış deneyimli bir çevirmenin elinden çıkmıştı bu çeviri. Öykünün başlığı olan *Der Zwang zur Tiefe, Derinlik Baskısı* (Süskind 1998) olarak çevrilmişti. Türk okurlarının daha öykünün başlığı ile yüzleşince "Bu ne demek?" diye kafası karışmıştı. Çevirmen büyük bir hata yapmıştı. "Uzmanlık dilini" ihmal etmişti. Doğal olarak her çevirmenden her konuda uzman olması beklenemez, ancak onlardan gerektiğinde ilgili kaynaklara başvurmaları beklenir. Çevirmen, psikoloji sözlüğüne veya bir uzmana başvursaydı başına bu denli büyük bir kaza gelmeyecekti.

Bana göre burada bilgisizlikten çok üşenme, tembellik söz konusudur. Okurun Türkçe metni orijinal metinle kıyaslama olanağı yoktur, öyleyse titiz davranma gereği de yoktur. Bu anlayış, bu psikoloji, çevirmeni hataya zorlamıştır. Psikoloji hakkında biraz bilgisi olanlar "Der Zwang" sözcüğünün "takıntı" sözcüğü ile karşılanması gerektiğini bilirler. Bu başlığı "Derinlik Takıntısı" olarak çevirirsek ancak okur için bir anlam ifade edebilir, yoksa yazara ihanet etmiş, bu anlamlı öykünün güzelliğini gölgelemiş, anlamını da kısırlaştırmış oluruz. Bu öykünün başlığının öykünün doğru anlaşılması ve alımlanması için çok önemli bir anahtar işlevi var.

"Derinlik takıntısı"nı anlamadan bu öyküyü çevirmek ve yorumlamak tutarlı sonuçlara götürmez. "Takıntı" daha çok psikopatolojik rahatsızlıklarda, şizoit kişilikler, şizofren hastalar için kullanılan bir kavramdır. Bu tür hastalar gerçeklerin değil de takıntılarının peşinden giderek toplumla ters düşer, yaşamın gerçeğini, iyiyi, güzeli, kötüyü, çirkini anlamadan oradan oraya sürüklenirler. Aslında öykünün akışı ve ulaştığı sonuç çevirmene "derinlik baskısı" başlığının hiçbir şey ifade etmediğini düşündürmesi gerekirdi. Bu bir uyarı olmalıydı onun için. Başlığı bir daha gözden geçirmeliydi. Metnin akışı ve bağlamı çeviriyle uğraşan bizleri yanlış yapmaktan uzak tutmalı.

Asıl büyük hataya öykünün son paragrafının çevirisinde tanık oluyoruz. Üstelik de çevirmenin uydurduğu bu bölümün hiçbir anlamı ve iletisi yoktur (Süsskind 1998: 13-19):

Allerdings scheint zuletzt doch im Individuellen der Keim zu jenem tragischen Ende angelegt. Denn spricht nicht schon aus ihren ersten, noch scheinbar naiven Arbeiten jene erschreckende Zerrissenheit, ablesbar schon an der eigenwilligen, der Botschaft dienlichen Mischtechnik, jene hineinverdrehte, spielförmig sich verbohrnde und zugleich hoch emotionsbeladene, offensichtlich vergebliche, Auflehnung der Kreatur gegen das eigene Selbst? Jener verhängnisvolle, fast möchte ich sagen: gnadenlose Zwang zur Tiefe?"

Bununla birlikte bu örnekte bu trajik sonun tohumunun daha önce atıldığı belli olmaktadır. Çünkü, bu sanatçının ilk başlardaki, henüz oldukça basit olan çalışmalarında bile, kafasındakine uygun düşen, başına buyruk karıştırma tekniğinde kendini belli eden o ürpertici dengesizlik; yaratının içe dönerek, burgaç gibi kıvrılarak, aynı zamanda da heyecan yüklü, ama boşuna bir çabayla kendi benliğine yaslandığı görülmekte değil midir? Uğursuzca, hatta nerdeyse acımasızca derinliğe doğru zorlandığı belli olmamakta mıdır?"

Çevirmenin burada sergilediği tavır etik değildir; yazarın anlatmak, okura duyumsatmak istediğini yok etmiştir. Öykü, öykü olmaktan çıkmış ve ileti tamamen yok olmuştur. Bu öykünün çevirisini okuduğumda, çeviriden kaynaklanan bir tuhaflık olduğunu fark ettim. Sözcüklerin anlamsız bir şekilde yan yana dizildiği hemen anlaşılıyor. Sıradan bir okurun bile gözünden kaçmayacak olan bu tuhaflığın nasıl oluyor da deneyimli çevirmenin gözünden kaçıyor? Bu bir soru işaretidir. İtiraf etmeliyim ki öykünün son paragrafını çevirmek benim için de kolay olmadı. Postmodern sanatla ilgili çalışmalarım ve psikolojiye merakım bana burada yardımcı oldu. Süskind, uzman bir gözün pastiş tekniğiyle yapılan resimlerin içeriğinden yola çıkarak yaratıcının ruh biyografisini çözümlenebileceğini, yani sanat yapıtlarının yaratıcının ruhunu yansıtılabileceğini anlatıyor. Öykünün kahramanı ressam kadın şizofrendir. Eleştiriciye göre yaptığı resimler bu kaotik bilinç parçalanmışlığını zaten ele vermektedir. Onun takıntılarının peşinden giderek intihar etmesi doğasının gereğidir. Yazarın öyküyü yazmasındaki temel amaç da budur; bana göre çevirmen öykünün son paragrafını öyle bir çevirmiştir ki öykünün temel iletisi yok olmuştur. Hiçbir anlam ifade etmeyen hatta metin gerçeğini yansıtmayan uydurma tümceler okurun gözünde öykünün değerini yok etmiştir. "Auflehnung" sözcüğünü "yaşlanmak" diye çevirmiştir, oysa buradaki anlam "ayaklanmak"tır. İntihar etmek, insanın "kendi kendine karşı ayaklanması" değil midir? Ayrıca psişik sorunları olan kahramanımız için "angelegt" sözcüğü "bir şeye meyilli olmak, yatkın olmak" anlamı daha uygun düşmektedir. Çevirmenin dediği gibi "tohum daha önce atılmıştır" ifadesi yerini bulmamaktadır, yani bu tür rahatsızlığı olanlarda "kuruntu, saplantı, takıntı" doğalarının gereğidir. Çevirideki peş peşe sıralanmış anlamsız sözcüklere gelince bu da bir savrukluğun işaretidir. Öyküde vurgulanmak istenen yapıtlar, yaratıcılarının ruh durumunu yansıtırlar, yani yapıtlardan yola çıkarak yaratıcının ruh biyografisini çözümlenmek olasıdır demek istemektedir yazar. Ancak o zaman postmodern yapıtların soyut dünyasına sokulmak olası olabilir. Çevirmen metnin iletisini önce okuyup anlasa sonra çevirseydi yaptığı çevirinin başarılı olmadığını test edebilir ve özgün metnin onda uyandırdığı imge ve çeviri metindeki imgenin örtüşüp örtüşmediğini daha kolayca sorgulayabilirdi.

Çeviri bir yorum bilimdir aynı zamanda (Wills 1972: 10). Bu görüş postmodern dünyanın karmaşık zeminlerinde dolaşırken daha çok işe yarıyor. Bu özellikteki

metinlerin çevirisi çevirmenlere zorluklar çıkarır. İşte bu durumda yorumlar devreye girer ister istemez. Ben de bu öykünün son paragrafına, öykünün bana duyumsattıklarından yola çıkarak çeviri yorum arası bir biçim verdim:

Söylemek gerekirse o da zaten kişisel öz olarak bu trajik son için gerekli potansiyeli içinde taşıyordu. Çünkü ilk resimlerinde, amatör çalışmalarında o ürkütücü parçalanmışlık açık bir şekilde anlaşılmasa da, acaba, kuruntulu, başına buyruk, kafasına koyduğunu yapan, aşırı duygusal birinin, anlamsız, kendi özüne karşı ayaklanması olduğunu pastiş tekniği ile yapılmış resimlerin mesajlarından çıkarmak olası değil miydi? Biraz da şunu söylemek istiyorum: Bu bir talihsiz, acımasız derinlik takıntısı değil miydi?"

Daha önce de çeviri yaparken üstesinden gelemeyeceğim boyutlarda zorluklarla karşılaşınca yorumlama yoluna gittiğim olmuştur. Örneğin Thomas Bernhard'ın, *Okumak. Anlamak. Yorumlamak* (Özbek 1996: 120) adlı kitabıma aldığım "Die Mütze" ve "Kulterer" öykülerini çevirdiğimde bu yola başvurduğum olmuştur. Okura saçma sapan, hiçbir şey ifade etmeyen tümceleri sunmak yerine, yorum yaparak çevirmek daha yararlı olmaz mı, ne dersiniz? Çeviri yapmak aynı zamanda yorum yapmak değil midir? Dünya gerçeğinden kopuk bir ruh hastasının saçmalamaları veya ateşi yüksek bir insanın sayıklamaları gibi yazıya dökülen sözcükler, tümceler yorumla bir anlam kazansa fena mı olur? Benim de demek istediğim bu durumlarda yorumun kucaklayıcı, yol gösterici, çok yönlü, çok açılımlı yönlerinden yararlanmak çevirmenin işini kolaylaştırır.

Son olarak da şunu demek istiyorum; bu çeviri metinden yola çıkan yorumcular, tutarlı yorumlar yapma olanağına ulaşamamışlardır, çünkü bu çeviri Süskind'in metin stratejisini yok etmiş, okura iletmek istediği iletiyi saptırmıştır; Almanca metnin hiçbir zaman duyumsatmayacağı, çağrıştırmayacağı anlamlar üretmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- ✓ Eleştiricinin gelişigüzel eleştirisi,
- ✓ Basının sorumsuz tavrı,
- ✓ Sanat çevrelerinin-kayıtsızlığı,
- ✓ Toplumun duyarsızlığı

ressamın sonunu hazırlamıştır. Çevirmenin yaptığı hata "uzmanlık dilini" savsaklamaktan kaynaklanıyor. Ama bu hoş görülemeyecek kadar büyük bir hata.

Literaturverzeichnis

Özbek, Yılmaz (1988): *Die Quellen der Übersetzungsprobleme*, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.

Özbek, Yılmaz (2005): *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*, Konya: Çizgi Yayınları.

Özbek, Yılmaz (1996): *Okumak. Anlamak. Yorumlamak*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Süsskind, Patrick (1998): "Derinlik Baskısı". *Üçbuçuk Öykü*, çev. İlknur Özdemir, İstanbul: Can Yayınları.

Wills, Wolfram (1972): *Übersetzungswissenschaft*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag.